

19. *Ордера на получение сахара // Слово Подолиш. – 1918. – 24 серпня.*
20. *Нарушение правил о торговле сахаром // Слово Подолиш. – 1918. – 16 серпня.*
21. *Державний архів Вінницької області. – Ф. Д-286. – Оп. 1. – Спр. 93.*
22. *Обязательное постановление о борьбе со спекуляцией // Слово Подолиш. – 1918. – 17 серпня.*

В. А. Іващенко

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ДИРЕКТОРІЇ УНР (грудень 1918 – листопад 1920 рр.)

Стабільність в економічному та фінансовому житті держави прямо залежить від збалансованості податкової системи та законодавства. Нині в Україні триває процес реформування податкової системи. Він вимагає залучення до практики досвіду попередніх періодів для уникнення типових помилок. Саме тому вивчення нормативної бази податкової політики в українському селі часів Директорії є актуальним у сучасних умовах.

Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли наукове висвітлення в українській та зарубіжній історіографії [1]. Однак спеціального дослідження, присвяченого податковому законодавству доби Директорії УНР в українському селі, поки що немає. Автор статті ставить за мету висвітлити становлення податкового законодавства Директорії УНР в українському селі впродовж грудня 1918 – листопада 1920 рр. Об'єктом вивчення є законотворча діяльність урядів УНР часів Директорії, предметом – податкові норми, що стосувалися українського селянства.

Історичні джерела дозволяють стверджувати, що питання оподаткування українського селянства, поряд з іншими проблемами податкової системи, були одними з пріоритетних для керівництва УНР доби Директорії, але будь-які кардинальні трансформації у революційних умовах були недоцільними. Тому недивним було те, що у сфері прямого оподаткування чинними лишалися закони, які діяли за імперських часів та Гетьманату.

У першій половині 1919 р. урядові ініціативи стосувалися збору податків та заборгованостей, які числилися за платниками за попередні періоди і визначалися як недоплата. Показовим у цьому відношенні був закон, ухвалений Директорією 26 січня 1919 р., „Про зміну порядку налічення пені за невчасний внесок до скарбу податків: поземельного з бувших приватних землевласників, з нерухомого майна у містах, посадах та містечках, промислового, подоходного, та на приріст прибутків” [2, 307зв.]. Відповідно до нього, пеня нараховувалася з другого місяця несплати у розмірі 1 % в день при розмірі боргу до 500 грн. При заборгованості 500 – 2000 грн., пеня становила два відсотки у день, у розмірі 2000 – 10000 грн. – 3%, більше десяти тисяч гривень – 4% [3, 1].

Надалі уряд став на шлях поступової натуралізації податків. Перші спроби натуралізації податків були пов'язані з проведенням аграрної реформи. 8 січня 1919 р. Директорія ухвалила закони „Про землю в Українській Народній Республіці” [1, 134] та „Про додаткове наділення землею козаків Української Народної Армії” [4, 9]. Вони декларували безкоштовне наділення селян землею. Величезний дефіцит бюджету змусив уряд відмовитися від практики безкоштовного наділення селян землею. Порядком розрахунку селян із державою регулювався постановою „Про тимчасове користування землею в 1919 р.”. Безземельні і малоземельні селяни, які отримували землі з державного фонду, мали сплатити

третину урожаю ярого хліба та відшкодувати вартість оранки та сплатити всі належні податки [4, 7].

Підтвердження про натуралізацію виплати податків ми знаходимо у протоколі засідання агрономічних комісій при Подільському губернському з'їзді. Для розрахунку селян з державою, встановлювалася норма – не менше 2-х пудів зерна з 1 дес. або не більше 1/3 врожаю [5, 13]. Після прийняття земельного закону держава стала власником земель, тому питання їх оподаткування лишилося відкритим. 29 вересня 1919 р. у приміщенні Подільської губернської народної управи відкрилася нарада, предметом діяльності якої стало обміркування питання про податки та різні збори з колишніх поміщицьких земель [5, 139].

24 жовтня 1919 р. до всіх повітових і губернських управ було надіслано „роз'яснення”, в якому Міністерство земельних справ для того, щоб уникнути затримки з виплатою всіх земських податків за 1919 р. на землі державного фонду, пропонувало дотримуватися визначеного порядку. До відповідної повітової земельної управи надсилались окладні листи на кожне господарство з розміром більше 15 дес. землі, список цих господарств (виписки з окладних книг за 1919 р.) з зазначенням місцезнаходження землі (в якому селі), кількості податків. Податки на державну землю нараховувалися на загальних підставах після затвердження розкладок земськими зібраннями в таких розмірах, як і з інших подібних земель. Списки господарів, яким лишалося 15 дес. земель, отримувалися народною управою в повітовій земельній управі. Податкові вимоги волосних земельних управ подавалися до повітової народної управи. Для надсилання податкових вимог повітовим земельним управам відводився тижневий термін [5, 207].

Міністерство фінансів підвищило старі ставки оподаткування, прагнуло „удосконалити” методи стягнень, новим стало введення податку на предмети розкоші. Підрахунки у Кам'янець-Подільській губернії показали, що за місяці з грудня 1918 р. податки – поземельний, прибутковий та інші – були внесені до скарбниці у значно більшому розмірі, ніж очікувалось [6].

В умовах стрімкого падіння національної валюти держава робить надзвичайний крок запроваджуючи 26 серпня 1919 р., хлібну повинність на урожай 1919 р. [2, 20]. Ще 19 і 21 липня 1919 р. при Міністерстві народного господарства відбулася нарада, предметом якої стало вироблення остаточного проекту закону про хлібну повинність [7]. Відповідно до законопроекту рахуну „Про хлібну повинність”, який згодом остаточно був затверджений, податкові ставки для селян визначалися таким чином: господарства з розмірами землі до 2-х дес. звільнялися від оподаткування, 2-3 дес. – 3 пуд., 3-4 дес. – 6 пуд., 4-5 дес. – 8 пуд., 5-6 дес. – 12 пудів, 6-7 дес. – 17 пуд. і так далі. Господарства з площею землі більше 15 дес. сплачували 93 пуди. З решти десятин увесь урожай від повинності звільняв, як і площі, що були засіяні цукровим буряком, та землі, які отримали малоземельні селяни.

За хліб держава платила за твердими цінами. За невчасну здачу хліб забирали безоплатно, за невчасний продаж – накладався штраф у десятикратному розмірі. Контроль за виконанням закону покладав на сільські комітети, які скликалися наказом повітового комісара [8].

Що стосується користування додатковим земельним фондом, то 12 вересня 1919 р. Міністр земельних справ затвердив необхідні для цього умови. Земля надавалася малоземельним селянам, які зобов'язані були вносити державі кожен 4 сніп, тобто 25% врожаю. Ця норма коливалася. Так, за несприятливих умов вона могла бути нижчою 8 снопів [9]. Відповідальність за збереження хліба лежала на сільських громадах, а за

його крадіжку селяни каралися відповідно до законів військового часу [10]. Після запровадження таких нововведень селяни змушені були платити не знеціненими грошовими знаками, а реальним товаром (хлібом), який держава мала на меті продати за кордон, отримавши за нього золото. Після запровадження хлібної повинності порушився принцип збору податків в українському селі. Селянство негативно поставилося до таких змін.

У вересні 1919 р. року Директорією було ухвалено закон „Про встановлення підводної натуральної повинності для формування військових транспортів” [2, 21зв.]. Фактично було узаконено реквізицію у селян тяглової худоби та возів, без яких ведення господарства, засів землі були неможливими. Такі заходи, на нашу думку, носили вимушений характер. Вони зумовлювалися не стільки економічною доцільністю, скільки обставинами військово-революційного часу.

Для організації збору хоч якихось податків Міністерством фінансів 5 листопада 1919 р. було видано звернення до всіх державних і громадських інституцій, але цей заклик носив здебільшого формальний характер [11, 1].

Фінансова та економічна скрута, військові потреби армії призвели до того, що уряд знову вдається до запровадження одноразових податків. Так, 31 травня 1920 р. С. Петлюра затвердив закон „Про одноразовий надзвичайний податок”. Він був необхідний для покриття витрат на бойові дії і встановлення ладу та спокою на території УНР [12, 1]. Згідно положень закону, одноразовому оподаткуванню підлягали усі фізичні і юридичні особи, що користувалися землею в сільській та іншій місцевостях. Ставка податку для селян залежала від кількості десятин землі. Селяни, які мали земельний наділ до 3-х дес., сплачували по 480 грн. за кожен десятина. Зі збільшенням земельного наділу зростала й сума податку. Так, земельний наділ у розмірі 3,5 дес. оподатковувався по 960 грн. за дес., 5 – 10 дес. – 1440 грн., більше 10 дес. – 1920 грн. з дес. Існувала категорія осіб, які звільнялися від одноразового надзвичайного податку. До неї належали колишні та діючі козаки армії УНР, а також цивільні, що перебували в дієвій армії [12, 1 – 2]. За невиконання норм закону передбачалися штрафні санкції. Як покарання, встановлювалася пеня у розмірі 5 % на місяць від суми заборгованості. Неповний місяць рахувався за повний. На тих, хто ухилявся від сплати податку або вносив його неповністю, накладався штраф, який дорівнював 50 % від суми встановленого податку. Контроль за виконанням цього закону покладался на Міністерство фінансів, Міністерство внутрішніх справ та військових [12, 2]. Однак кризовий стан справ на фронтах та відсутність осіб, які могли б упроваджувати закон в дію, не дозволяли реально збирати податки з населення УНР.

Зважаючи на нагальні потреби воєнного часу у продовольстві і скрутне становище, державне керівництво УНР на селі вдається до тих же методів оподаткування населення, як і більшовики. 5 листопада 1920 р., за особистим рішенням С. Петлюри, запроваджено одноразовий податок харчовими продуктами для забезпечення потреб армії та примусове вилучення цих продуктів за окрему плату. Податок стягувався з усіх категорій земель, на яких було зібрано урожаєм 1920 р., та працюючих підприємств й інших організацій. „Одноразовий натуральний безоплатний податок” сплачувала кожна селянська громада. Їй на користь держави належало здати 1 фунт зерна, 10 фунтів картоплі, 10 фунтів сіна, 10 фунтів соломи з кожної десятини з усієї кількості землі, яка числилася в межах громади [13, 1зв.]. Окрім цього, примусово за плату вилучалося по одному пуду зерна, картоплі, соломи, сіна з кожної десятини. П'ять відсотків загальної кількості худоби також вилучалися як натуральний податок. Слабкою втіхою для селян мали стати „спеціальні квитки, в яких зазначалося, що саме і в якій кількості взято у громадянина в натуральний податок і яка сума належить до виплати” [13, 2]. Цей податок цілком підірвав довіру селянства до Директорії. Розраховуючи на підтримку держави, селяни знову отримали реквізицію, квитки замість грошей.

Таким чином, за період своєї діяльності Директорія УНР не змогла виробити дієвого податкового законодавства. Причинами цього стали як зовнішні (війна з Радянською Росією), так і внутрішні проблеми (суперечки у владній верхівці). Дефіцит коштів у бюджеті для покриття астрономічних сум видатків змусив уряд Директорії стати на шлях натуралізації податків на селі. Це свідчить про деградацію не тільки фінансової системи, а й усього державного апарату

1. Ковальова Н., Корновенко С., Малиновський Б., Михайлюк О., Морозов А. *Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917 – 1921 рр.)*. – Черкаси, 2007.
2. *Центральний державний архів вищих органів влади України (Далі – ЦДАВОВУ)*. – Ф.1065. – Оп. 1. – Спр. 302а.
3. *ЦДАВОВУ*. – Ф.1065. – Оп. 1. – Спр. 255.
4. *ЦДАВОВУ*. – Ф.1062. – Оп. 1. – Спр. 72.
5. *ЦДАВОВУ*. – Ф.1062. – Оп. 1. – Спр. 80.
6. *Вісник УНР*. – 1919. – 18 липня.
7. *Вісник УНР*. – 1919. – 29 липня.
8. *Вісник УНР*. – 1919. – 26 липня.
9. *Україна*. – 1919. – 17 вересня.
10. *Подільські губернські відомості*. – 1919. – 3 вересня.
11. *ЦДАВОВУ*. – Ф.1509. – Оп. 1. – Спр. 96.
12. *ЦДАВОВУ*. – Ф.1065. – Оп. 9. – Спр. 65.
13. *ЦДАВОВУ*. – Ф.1065. – Оп. 2. – Спр. 240.

